

Nappaa uusi kansalaistaito

TEEMANA
MEDIA-
KASVATUS

Faktantarkistuksen taidot ovat kansalaistaitoja, sanoo toimittaja ja kirjailija **Johanna Vehkoo**. Hänestä opettajien on hyvä hallita faktantarkistuskeinoja ja opettaa lähde-kriittisyyttä. Vehkoo vinkkaa viisi konkreettista ohjetta, jotka ainakin kannattaa ottaa haltuun.

ANNA-SOFIA NIEMINEN TEKSTI

1

Tunnista kuvahuijaus käänteisellä kuvahauulla.

MIKSI?

"Kuvien välityksellä levitetään hirveän paljon vääriä tietoa ja kuvia liitetaan ikaän kuin todistusaineistona sellaisiin yhteyksiin, joihin ne eivät oikeasti liity", **Johanna Vehkoo** sanoo. Hän ottaa esimerkiksi luonnonkatastrofit: vaikkapa rajun maanjäristyksen jälkeen verkossa voi levitä dramaattinen valokuva, jonka voisi kuvitella olevan tilanteesta, mutta todellisuudessa se on jostakin vanhemmasta luonnonkatastrofista.

MITEN?

Kokeile esimerkiksi Googlen palvelua: Mene osoitteeseen images.google.com. Klikkaa kameran kuvaa hakukohdan vieressä. Liitä haluasiasi kuvan url-osoite hakukohtaan. Google hakee samaa kuvaa ja samankaltaisia kuvia, ja hakutuloksia tarkastelemalla voi selvittää, missä kuva on aiemmin julkaistu. Tärppi oppitunnille: meemit ovat usein kuvallisia, ja myös niiden alkuperää voi tutkia!

2

Tunnista feikkiprofiilit sosiaalisen median palveluissa.

MIKSI?

Valeprofiililla pyritään usein vaikuttamaan tai häiritsemään esimerkiksi toimittajia ja poliitikkoja, mutta kuka tahansa voi törmätä valeprofiiliin. "Tavalliselle ihmiselle varmaan tyypillisin tilanne on se, että Facebookissa tulee kaveripyynnöksi hehkeältä nuorelta naiselta", Vehkoo sanoo. Todellisuudessa profiilin takana voi olla ihan eri näköinen ihminen. Myös kiusaamista tapahtuu: joku voi pyrkiä toisen kaveriksi valeprofiililla ja yrittää saada tästä henkilökohtaisia tietoja.

MITEN?

Ensimmäinen askel on tehdä käänteinen kuvahaku esimerkiksi Facebook-tilin profiilikuvasta. Tyypillisesti valetilin profiilikuva on varastettu. Toinen askel on tarkastella tilin tietoja: Milloin tili on perustettu? Vaikuttavatko tilin kaverit oikeilta ihmisiltä? Minkälaisia julkisia postauksia tilillä on? On epäilyttävää, jos tili on perustettu eilen, ja se päivittää heti jostakin uutisarvoisesta asiasta.

3

Paranna, syvennä ja tarkenna tiedonhakuja.

MIKSI?

Jos tyytyy tekemään tavallisia Google-hakuja, tulokset eivät välttämättä ole toivotuja. Google esimerkiksi nostaa tyypillisesti hakutulosten kärkeen tuoretta materiaalia. Vehkoo kehottaakin käyttämään tarkennettuja hakuja. Sitä varten ei tarvitse edes mennä advanced search -sivulle, jos opettelee muutaman kikan.

MITEN?

Vehkoo kertoo kaksi esimerkkiä, joita itse käyttää: Ensinnäkin haun voi rajata tietyille sivustoille. Jos haluaa hakea vaikka Ylen uutisia **Juha Sipilästä**, voi kirjoittaa Google-hakuun [site:yle.fi juha sipilä](https://www.google.com/search?q=juha+sipila&site:yle.fi). Toiseksi haun voi rajata dokumentteihin, kuten pdf:iin tai docx:iin. Jos haluaa etsiä vaikka pdf-muotoisia raportteja tai tutkimuksia mrsa-bakteerista, voi kokeilla Google-hakua [filetype:pdf mrsa-bakteeri](https://www.google.com/search?q=pdf-muotoisia+raportteja+tai+tutkimuksia+mrsa-bakteerista&filetype:pdf). Näitä molempia keinoja voi hyödyntää esimerkiksi esitelmää tehdessä.

4

Murtaudu ulos filletteri-kuplasta.

MIKSI?

Jos on käyttänyt Googlea aiemmin samalla laitteella ja varsinkin sisäänkirjautuneena Googlen palveluihin, Google filletteröi eli antaa räätälöityjä hakutuloksia. Tätä voi havainnollistaa vaikka oppitunnilla: kun kaikki tekevät eri laitteilla saman haun Googlessa, voi katsoa, miten erilaisia tuloksia tulee.

MITEN?

Yksi tapa kiertää filletteri-kupla on haun tarkentaminen itse esimerkiksi kohdan 3 vinkeillä. Toinen on sellaisten hakukoneiden käyttäminen, jotka eivät personoi hakutuloksia. Sellainen on esimerkiksi [duckduckgo.com](https://www.duckduckgo.com). "Joskus on hyvä käyttää tällaisia, jotta näkee, miten filletterikuplaefekti toimii", Vehkoo sanoo.

5

Suhtaudu ylipäättään kriittisesti lähteisiin.

MIKSI?

Väärällä tai harhaanjohtavalla tiedolla on verkossa paljon väyliä päästä esiin. "Sosiaalisessa mediassa tyypillisesti kaikki näyttää samalta. On sitten luotettava uutislähde tai joku aivan huuhaasivusto, ne näyttävät virrassa samalta", Vehkoo sanoo.

MITEN?

Älä luota esimerkiksi Google-tulosten otsikoihin, vaan mene oikeasti katsomaan, mistä ne ovat peräisin. Jos kohtaat vaikkapa sinulle vieraan suomalaisen uutissivuston, voit selvittää, onko se sitoutunut Julkisen sanan neuvostoon ja siten Journalistin ohjeisiin. Entä kerrotaanko julkaisussa, ketkä sitä tekevät? Mikä näiden ihmisten uskottavuus tiedon levittäjänä on? Ajattele kriittisesti! ●

Johanna Vehkoo kirjoittaa Ylelle Valheenpaljastajajuttusarjaa, josta löytyy lisää vinkejä faktantarkistukseen, esimerkiksi tarkempia ohjeita kuvahuijauksen ja feikkiprofiilin tunnistamiseen.